

Kovács Péter: Válasz Bodnár László, Valki László és Várady Tibor professzor uraknak

I.

Mindenekelőtt megköszönöm a T. Opponenseknek, hogy elvállalták a feladatot, és elolvasták a tanulmányt. Külön köszönöm a dícsérő megjegyzéseket, amelyek tagadhatatlanul jól esetek és örömmel töltöttek el. Ugyanakkor éppen emiatt kerültem nehéz helyzetbe, mint disszertáns, ugyanis most az általam leírtakat kell megvédenem, egy olyan helyzetben, amikor sokkal több méltatást, elismerést kaptam, mintsem kritikát.

Ugyanakkor mindhárom opponenciában kifejezésre kerültek olyan gondolatok, amelyre reagálnom kell, és ezt inkább a problémakörök, mintsem személyek köré csoportosítva szeretném megtenni, annál is inkább, mivel egyes megjegyzések több opponenshez is köthetők.

II.

1. „A kritikai él esetenként erősebb is lehetett volna”: ez finomabb, erősebb formában mindhárom opponensnél megjelent, néhány ügyszökhöz kötve, ideértve a bős-nagymarosi ügyet, a palesztin falról adott tanácsadó véleményét. Az vitathatatlan, hogy nem mentem bele abba, hogy egyes ügyek esetében helyesnek tartom-e magát a döntést, vagy akárcsak a levezetést, hanem mindenekelőtt a választott módszert követtem, azaz, hogy mit tartott fontosnak az adott bíróság annak kimondásában vagy sejtetésében, hogy miért lép egy nagyot előre, vagy éppen miért fogja vissza a lovakat.

1.1. A Badinter-bíróság esetében említi Valki László, hogy a nemzetközi közösség (illetve az európai politikai együttműködés tagállamai) már jóval korábban eldöntötték azt, hogy milyen földrajzi keretek között ismerik el a délszláv államok függetlenségét, és a meghozott politikai döntéshez csak asszisztált Robert Badinter bírótársaival, amikor az *uti possidetis juris* elvet rávetítette az esetleg újonnan vonandó európai határokra. Magam részéről pedig arra emlékszem, amikor még párizsi diplomata korszakomban elmesélte Alain Pellet, a testület nemzetközi jogi főtanácsadója, hogy milyen politikai megfontolások voltak amögött, hogy ne is beszéljenek „történelmi határokról”, jóllehet nekünk magyaroknak világos, ha rátekintünk a térképre, hogy Bosznia-Hercegovina határai lényegében pont ott futnak ma is, ahol azt 1878-ban a berlini kongresszuson megvonták, de a horvát határok is – az ún. baranyai háromszöget leszámítva - lényegében azonosak a történelmi horvát határokkal.) Az *uti possidetis juris* elv unalmas semlegessége kapóra jött.

Az felvethető, hogy Koszovo függetlenné válásakor a nemzetközi közösség nem járt volna-e el helyesebben, ha a szerbek lakta Koszovszka Mitrovica és környéke kapcsán a koszovói szerbek iránt empatikusabb, de az immár a közép-európai államokkal is kibővült Európai Unió aligha jutott volna könnyen olyan döntésre (Szlovákia és Románia még Koszovó elismerését is elutasította), amelyik Európában etnikai alapú határmódosítást mert volna megkockáztatni. Csehszlovákia szétválásakor, a Szovjetunióból történő kilépési sorozatból is világos az *uti possidetis* elv, de igaza van Valki Lászlónak abban, hogy az igazi meggyőző példa az lenne, ha nem szövetségi államokra hivatkoznánk. Így viszont, mégha szerb szempontból a végeredmény konfliktust rejt magában, marad Koszovo, mint példa, ahol az *uti possidetis*-t láthatóan alkalmazták.

Az is igaz azonban, hogy a több évtizedes polgárháború és népiértési kísérletek után, úgy tűnik, Szudántól függetlenné váló darfüri területek ügyében az Állandó Választottbíróság 2009.

július 22-én hozott ítéletében nem említette *expressis verbis* az *uti possidetis* elvet, sem ott, ahol megerősítette, sem ott, ahol hatáskör túllépésnek minősítette a korábban eljáró ún. ABC-bizottság döntését, amely részben épített a közigazgatási határvonalakra.) Az ebben az ügyben választottbíróként eljáró, de a Nemzetközi Bíróságon is tagságot viselő Al-Kasawneh különvéleményében igen élesen bírálta is a döntést, amelyben a Nemzetközi Bíróság korábbi elnöke, az amerikai Schwebel pedig szintén részt vett.

Ha tehát a kérdés úgy merül fel, hogy „előrelépés” volt-e, és pedig jó irányba tett előrelépés az *uti possidetis juris* elszakítása a gyarmati kontextustól, arra nézetem szerintem a válasz egyértelműen igenlő. Olyat pedig már többször is láttunk a nemzetközi jog történetében – nem véletlenül igen gyakran a különböző határváltozásokhoz kötődően – hogy a valódi döntés már korábban megszületik, akár a világtörténelem három leghíresebb gyufaszálának segítségével – és utána teremtik meg a plauzibilis jogcímet. Ebben az összefüggésben az 1938-as ún. első bécsi döntést – annak meghozatalát, az angolszász-francia sajtóban történő méltatását, illetve a bíráltnak a minimálisra csökkentését, majd a világháború kitörésével és az antifasiszta koalíciónak a győzelemre való ráfordulásával annak megtagadását és érvénytelenné nyilvánítását – magam is elemeztem, de már a *Herczegh Géza Emlékkötet* számára, és ez értelemszerűen már a disszertáció szövegének lezárása és benyújtása után történt.

1.2. A palesztín fal ügyében Valki László számos tanulmányában adott hangot ellenérzéseinek, és opponenciájában is hangsúlyozta, hogy a Nemzetközi Bíróság *túl steril*en vizsgálta a kérdést, és figyelembe sem vette az öngyilkos merényletek és egyéb terrorista akciók sokaságát. Itt csak azzal tudok válaszolni, hogy attól tartottam, hogy az egyes ítéletek, tanácsadó vélemények érdemi döntésének bírálata töredezetté és nehezen követhetővé tette volna magát az értekezést., amelyben a jogfejlesztés / önkorlátozás világos vagy valószínűsíthető motívumainak beazonosítására helyeztem a hangsúlyt.

A Nemzetközi Bíróság említett tanácsadó véleményéről magam is készítettem – egyes elemekben bírálati elemeket is tartalmazó kommentárt („Rather Judgement than Opinion? Or can we speak about a third type judicial procedure before the International Court of Justice?: (Note under the Advisory Opinion of the International Court of Justice delivered about the „wall” built on Palestinian Territory)”, Anuario de Derecho Internacional vol. XX (2004). pp. 447-465. illetve ennek magyar változatát („Ítélet tanácsadó vélemény köpönyegében - avagy van-e harmadik típusú eljárás a Nemzetközi Bíróság előtt?” Justum, Aequum, Salutare, (IV) 2008/1, pp. 5-22)

2. Valki László felteszi azt a kérdést is, hogy *mely jogfejlesztőnek szánt megállapítások voltak*, amelyeket utóbb elfeledtek, *amelyek „nem jöttek be”*?

Bár a disszertációban ezt nem exponáltam ilyen élesen, de „a kisebbségvédelem, mint a nemzetközi jog imperatív normája” sajnos, valószínűleg ilyen. Ezt – függetlenül attól, hogy volt-e legitimációja a Badinter-bizottságnak ennek a kimondására, amelyet Valki László is helyeslően erősít meg – a nemzetközi közösség nem igazolta vissza, egyes tankönyvekben szerepel ugyan, de távolról sem az akárcsak európai nemzetközi jogi tankönyvek jelentős részében. A magyar diplomácia sem hozta ebből ki mindazt, amit lehetett volna: valószínűleg túl elvontnak és bonyolultnak találták a *jus cogens* fogalmát ahhoz, hogy külügyminisztereink szövegeibe beleírják.

A disszertációban ilyennek tűnhet a statisztika tudományának figyelembe vétele az emberi jogi bírászkodás rendszerében, mindenekelőtt a hátrányos megkülönböztetés tényének a bizonyításában, amikor az ún. közvetett diszkriminációról van szó, ahol a nemzeti jogszabály szövegét illetően objektívnek, objektivistának tűnik, azonban „véletlenül” mindig egy kisebbségi közösségen csattan az ostor.

A disszertációban ugyanis hivatkozom a D.H. c. Csehország ügyben az Emberi Jogok Európai Bíróságán hozott „másodfokú”, nagykamarai ítéletre, ami az első fok, a kamara álláspontjával szemben perdöntő erővel vette figyelembe a statisztikát. Erre tekintettel azonban bizonyára furcsának tűnhetett, hogy az Oršuš, Kalanjos és Balog c. Horvátország ügyben, ahol szintén cigányokat ért oktatásügyi diszkrimináció bizonyíthatósága volt az ügy lényege, a kamara nem követte a D.H. ítélet irányvonalát. Azóta – és a disszertáció kéziratának lezárta és benyújtása óta – azonban helyreállt a rend, ugyanis a az Oršuš, Kalanjos és Balog ügyben is sor került a nagykamarai eljárásra, és ott az Emberi Jogok Európai Bírósága megerősítette a statisztika, mint bizonyíték és a statisztikai bizonyíték, mint a bizonyítás terhének megfordítására alapot szolgáltató tény tekintetében a D.H. ügyben meghirdetett doktrínáját.

3. „kihagyott témák”, további vizsgálati / összehasonlítási lehetőségek:

Várady Tibor vetette fel, hogy a kereskedelmi választottbíráskodással való összehasonlításra is ki lehetett volna térni. Ezt a megjegyzést figyelembe veszem, és ha esetleg mód lesz a könyv második kiadására, ott majd visszatérek erre. Ugyanígy felvethető lett volna – tartottam, is hogy felvetik – az Európai Unió bíróságának jogfejlesztő technikájával való összevetés is, az igazat szólva attól tartottam, hogy ez lehet a legkézenfekvőbb támadási felület. Az opponensek - szerencsémre – ezt nem vetették fel, vélhetően abból az álláspontból kiindulva, hogy az európai jog *sui generis* jogrendszer, immár külön világ, és a luxemburgi joggyakorlatra való kitekintés könnyen megkétszerezte volna a disszertáció terjedelmét, és az európai jog saját jogforrásai, egyéb, befolyást gyakorló tényezői.

Bodnár László érintette röviden a hazai bíróságok gyakorlatában a jogfejlesztés és a visszafogottság jelenlétét. A disszertációban feldolgozott okok egy része nyilvánvalóan megjelenik a magyar alkotmánybírósági joggyakorlatban, mindenekelőtt az írott joghoz kötődés, a joggyakorlati koherencia fontossága, a lépcsőzetes építkezés, a társadalmi elfogadhatóság, az interakció (a más bíróságoktól való kölcsönzés), és így tovább. Alkotmánybíróként végzett munkám során vannak természetesen benyomásaim – amelyek tekintetében viszont – akárcsak a nemzetközi bíróságok bíráit, engem is kötnek deontológiai korlátok. Hogy ott is négy sarokpontú-e rendszer vagy van még egy-két egyéb viszonyítási pont, ennek a kidolgozását meghagyom azoknak a kollégáknak, akik a magyar Alkotmánybíróság joggyakorlatából készítik majd el doktori értekezésüket.

4 A jogon kívüli tényezők még részletesebb elemzése

4.1. Bodnár László és Valki László e téren szívesen olvasott volna még többet és mélyebbet a disszertációban. Minden bizonnyal itt lett volna a legérdekesebb az anyag, de ennek határt szabott, hogy a bizonyíthatóság követelményéből nem engedhettem, nehogy átsússzak arra az ingoványos területre, amikor nincs bizonyíték arra, hogy ezt vagy azt miért vették

figyelembe, am azt pedig miért nem. Ebben a körben Herczegh Géza bíró úr – az őt kötő deontológiát soha meg nem sértve – megosztotta velem saját impressziót, amelyek ugyanakkor tömörítve leírásra kerültek abban az előszőban, amelyet – kvázi utolsó tudományos vonatkozású írásaként – a disszertáció könyvként történő kiadásához írt. Ennek a lényege az, hogy „a Nemzetközi Bíróság ügyelt arra, hogy a peres felek mindegyike megőrizze a maga arcát”, hogy – még ha az állam pervesztes is, de úgy legyen az, hogy ezt el tudja adni otthon.

4.2. Itt térek ki arra, hogy kellett volna-e mélyebb bírálatot adni annak, hogy a bős-nagymarosi ügyben a problémakörhöz kapcsolódó természettudományos (környezetvédelmi, hidrológiai, hydromorfológiai stb.) mérési eredményekkel a Nemzetközi Bíróság miért nem foglalkozott abban a mélységben, (vagy miért nem tekintette annyira meghatározónak), ahogyan azt a magyar szakmai közvélemény szeretne volna? A disszertációban idéztem Rosalyn Higgins-t, aki arra utal, hogy a Nemzetközi Bíróság előtt az adott években egy jól érzékelhető tendencia bontakozott ki, hogy számos esetben bizonytalan jogi érvek jogi alátámasztásának jogi érvekkel való szélesítése helyett természettudományos adatsorok kötetjeit nyújtották be pótselektívsként. Herczegh Géza és Gilbert Guillaume egybehangzóan mondták nekem, hogy igenis átnézték az adatokat, hiszen „át szokták nézni”, „amennyiben annak valóban van köze a probléma jogi lényegéhez.”

(Emlékszem természetesen arra is, hogy Alain Pellet és Pierre-Marie Dupuy, még amikor a magyar csapat összeállításának előmunkálatai zajlottak, egyaránt azt mondták nekem, majd az akkori magyar külügyminiszternek is, hogy itt egy nagy környezetvédelmi ítélet lesz majd meghozva, és úgy kell a Nemzetközi Bíróságnak egy jó környezetvédelmi problematika, mint egy falat kenyér. Az azonban már egy külön tanulmány tárgya lehet, hogy a Nemzetközi Bíróság előtti peres eljárás előkészítése és végigvitele során mely érvek azok, amelyek változatlanok maradnak, és melyek azok, amelyek kidolgozása elbizonytalanodik.)

Jó vagy rossz időben került-e sor a bős-nagymarosi perre?

Tény, hogy a kompromisszum viszont már alig hagyott teret a környezetvédelemnek. Persze lehet azt mondani, - külügyminisztériumi barátaink nyilván azt mondanák -, hogy ez volt az ára a kompromisszumnak, amihez mindkét fél egybehangzó akarata kell. De az is tény, hogy „a környezetvédelem, mint a nemzetközi jog – immár - imperatív normája” tétel kimondását, a Magyarországot képviselő *team* - legalábbis a Nemzetközi Bíróság megítélése szerint – *expressis verbis* nem is igényelte, inkább szeretne volna *sponte sua* kimondatni.

Így viszont a Nemzetközi Bíróság előtti jogviták természetéből fakadóan, csak nagyon távoli a hasonlóság azokkal a hazai polgári jogi vagy büntetőjogi perekkel, ahol a döntés azon áll vagy bukik, hogy a kérdéses orvosi beavatkozás megfelelt-e vagy sem az orvostudományból következő elvárásoknak.

Ezért a *non liquet* gyanújával szemben a nemzetközi bírósági megítélés szerint a csapda a kompromisszumban rejtett: amelyből a magyar delegáció láthatóan igyekezett kitörni, de a Nemzetközi Bíróság a *non ultra petita* és az *ultra vires* döntés elkerülésének doktrínáját – érthetően – nem kívánta elhagyni. Ráadásul – mint azt Herczegh Géza elmondta és *Peres*

ügyeink c. könyvében is érzékeltette – a másik csapda az volt, ahogyan az akkori magyar kormány kihátrált a magyar peres delegáció által képviselt irány mögül, éppen a környezetvédelmi vonatkozások tekintetében.

4.3. Várady Tibor a különböző nyelveken készült szövegek eltérő értelmezési tartományaira visszamutató jogfejlesztési lehetőségek (és korlátok) kapcsán akár önálló vizsgálatot, önálló alpontokat is el tudott volna képzelni. Mivel ez minden nemzetközi jogász számára és sok dokumentum esetében számtalan jól leüthető labdát jelent, itt csak azt kívánom rögzíteni, hogy nyitott vagyok arra, hogy a későbbiekben ezt az elemet még részletesebben kidolgozzam. E kérdés valóban olyan horderejű, hogy indokolja a vizsgálatot, és egy nemzetközi konferencián magam is tartottam erről előadást. (Kovács Péter: *Les langues et le droit international*, in: *Droit international et diversité des cultures juridiques*, Journée franco-allemande de la Société Française pour le Droit International, Pédone 2008 Paris, p. 123-152)

5. A *crimes against humanity*-nek az „emberiség elleni” vagy az „emberiesség elleni” bűncselekmények helyes fordítása?

Bodnár László említi bírálatában, hogy a *crimes against humanity* magyar megfelelője az „emberiesség elleni bűncselekmény”, és nem az „emberiség elleni bűncselekmény”, és – bár elismeri, hogy nem egyedül én használom az utóbbi fogalmat, - azt helyteleníti és tévesnek tartja.

Ez valóban egy olyan kérdés, amely megosztja a nemzetközi jogászokat, és esetenként a szélesebb közvélemény is érzékeli, hogy a madáchi homoúzió / homoiúzió hitvitánál konkrétabb következményekkel is járhat (még ha a bizánci színben is emberek sorsa függ ettől.) Tény, hogy a magyar nemzetközi jogászok jelentős részre – ideértve Prandler Árpád professzor, hágai nemzetközi büntetőbíró – az emberiesség elleni bűncselekmény kifejezést használja. Bodnár László és a többség érvelésében meghatározó szerepet játszik, hogy az angol fogalom a *crimes against humanity* és nem *crimes against mankind*. Ugyanakkor a francia fogalom a nemzetközi büntetőbíróság statutumában úgy *crimes contre l'humanité*, hogy ott a francia nyelv e kifejezése egyszerre jelenti mindkettőt. (Persze az angolban a „humanity” is kettős jelentésű, egyszerre emberiesség és emberiség, míg a „mankind” csak az emberiség.

Itt azonban nem pusztán az a meghatározó, hogy kik kötődnek az angol és kik a francia szövegekhez. Hanem a kisebbség – bizonyos szempontból Herczegh Géza professzor, a volt hágai bíró szóhasználatát követve – úgy véli, hogy az „emberiesség”, „emberséges bánásmód” követelményeinek a sérelme alapvetően hadijogi, humanitárius jogi összefüggésekben értendő, úgy, ahogyan azt az ún. Martensz-klauzula is megfogalmazta 1907-ben, és ebben a értelemben használta az ún. hágai jog és a genfi jog. Azaz – leegyszerűsítve a dolgokat – a háborús bűncselekmények azok, amelyek során az „emberiesség” követelményei sérültek és ezért a tett megtorlandó. A Nemzetközi Büntetőbíróság statutumában – mint tudjuk – a háborús bűncselekmények külön pontot képeznek. Amilyen cselekményeket e statutumban találunk a „*crimes against humanity / crimes contre l'humanité*” pont alatt (7. cikk: gyilkosság, kiirtás, rabszolgasorba kényszerítés, deportálás és kényszeráttelepítés, bebörtönzés, kínzás, nemi erőszak, szexrabszolgaság, kényszerprostitúció, kényszerterhesség, etnikai, politikai

üldöztetés, eltűntetés, apartheid és egyéb, összevethető, a testi integritásnak, testi vagy lelki egészségnek durva sérelme, ott a hangsúly az egész emberiség elleni kihíváson van, azon, hogy vannak olyan bűncselekmények, ahol indokolt az egyetemes büntető joghatóság.

Az igaz, hogy nem minden egyetemes büntető joghatóság elő cselekmény tartozik a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága alá, hiszen például a pénzhamisítás nem került oda. Az egyetemes büntető joghatóságnak – szerintem is – az a lényege, hogy az elkövetett cselekmény tekintetében akár területi, akár személyi érdekeltség nélkül, bármely állam legyen jogosult eljárni.

De a Nemzetközi Büntetőbíróság joghatósága alá tartozó körben is vannak olyan cselekmények, amelyek elkövetése nem feltétlenül involválja az „emberiesség” elveinek megsértését. Glasszékessztyűben, szivarozva vagy éppen parlamenti padsorokban ülve is lehet hozni olyan döntéseket (pl. az ICC joghatósága alá tartozó körben az apartheid bűncselekmény több elkövetési formája ilyen), amelyik biztos, hogy kihívás az emberiség értékei ellen, de nem biztos, hogy elkövetése szükségképpen brutális, kegyetlen, véres.

Az is igaz, hogy a háborús bűncselekmények, a népirtás esetében ugyanígy régóta elismert az egyetemes büntető joghatóság intézménye.

Ráadásul, a nemzetközi jog maga is változtatott azon, hogy mit is ért *crimes against humanity* alatt.

Közismert, hogy volt egy olyan korszak is, amikor a népirtás és az emberiség elleni bűncselekmény nagyjából azonos volt (ti. a nürnbergi nemzetközi katonai törvényszék joggyakorlatában.) Ezt követően, az 50-es évektől az uralkodó felfogás – és az ENSZ-kodifikáció iránya – az lett, hogy az emberiség elleni bűncselekmények egyik legsúlyosabb formájaként, de azon belül helyezték el a népirtást, majd jelenleg abból a csoportból mégiscsak kiemelve, önálló bűncselekményként kezeli azt a Nemzetközi Büntetőbíróság statútuma.

Abban viszont egyetértek Bodnár László professzorral és a többiekkel, hogy a magyar büntető törvénykönyv struktúrája semmilyen nemzetközi jogi felfogásnak (sem a korábbinak, sem a mainak) nem felel meg, amikor az emberiség elleni bűncselekmények fejezetét kettébontja béke elleni bűncselekményekre (agresszió stb.), de ide helyezi el érthetetlen okból a népirtást és az apartheidet is, majd ennek második címében a háborús bűncselekményeket taglalja, azokat legalább helyesen. Ugyanakkor számos közismert, emberiség elleni bűncselekmény (pénzhamisítás, terrorista cselekmények stb.) itt-ott, egyéb különös részi paragrafusok alap- vagy minősített eseteként még felfedezhető a BTK-ban, de immár az emberiség elleni bűncselekmények fejezeten kívül.

6. Várady Tibor említette, hogy nem vagyok teljesen következetes a szóhasználatban, mivel a „Jogfejlesztés” blokkban a két alapvető alcsoport a „szerződési természetű” és a „nem szerződési természetű” alapokon nyugvó jogfejlesztés, míg a „Korlátok” blokkban az „írott jogra visszamutató korlátok” és a „nem szerződési természetű” korlátok. Ebben igaza van, és mindössze azért alakult így, mivel bizonyos nem szerződési, de írott jogi korlátokra nem

tudtam annyi példát találni, hogy az indokolta volna a külön alpontokra való tördelést, így ott – valóban logikai kifogást indukálhatóan – adtam az említett címet ennek a blokknak, jóllehet annak meghatározó része természetesen ott is a szerződési természetű alapokon beazonosítható korlát.

7. *Elégedett vagyok-e* a nemzetközi bíróságok tevékenységével vagy inkább *keveslem* az előrelépést, tette fel bár más megfogalmazásban, de lényegében ugyanazt a kérdést Valki László (aki tagja) és Várady Tibor (aki pedig vezérképviselője) volt a Nemzetközi Bíróság előtt folyó valamelyik perben kormányuk csapatának.

Én úgy gondolom, hogy a nemzetközi bíróságok élni tudnak a lehetőségekkel. Jogfejlesztő tevékenységük mára már evidencia, de ennek a leszögezésénél talán fontosabb az, hogy alapvetően érthetők és követhetők ezek a jogfejlesztő lépések. Nem váltottak ki olyan indulatokat a kormányok részéről, mint amilyenben egyes alkotmánybíróságok egyes döntései részesültek régióinkban. A nemzetközi bíróságok közül mindenekelőtt a Nemzetközi Bíróság (és az Állandó Nemzetközi Bíróság) tekinthető konzervatív intézménynek, és emlékszünk arra, hogy egy időben (az ún. dél-nyugat-afrikai ügyekben) éppen ezt a konzervatív jelleget kárhoztatták nálunk.

A nemzetközi jog új tendenciái, az evolutív klauzulák és az evolutív értelmezés – mindenekelőtt az emberi jogi bíróságokon – és az interakció, a joggyakorlati kölcsönzés még nagyon sok további lehetőséget tartalékol. Feltéve – tenné ehhez hozzá néhány nagy állam kormányának szakértője – hogy a nemzetközi bírák nem tekintik magukat csálhatatlannak és nem ők kívánják a világ folyását megszabni. Úgy gondolom, hogy a Nemzetközi Bíróság bírái – akik közül többen is tanítottak engem különböző képzéseken, továbbképzéseken, majd beszélgettünk konferenciákon, tiszteltek meg tanulmányaikkal - nemcsak nagy felkészültségű, ehhez képest szerény szakemberek, akik tisztában vannak a nemzetközi bíráskodás eredendő korlátaival, ami persze a nemzetközi jog alapproblémája, eredendő gyengesége.

Realitásérzékük is magyarázza a korlátok felismerését, akár az atomfegyverek jogszerűsége tárgyában adott tanácsadó véleményre, akár a bosznia-hercegovinai ügyben a Biztonsági Tanács egyes fegyverembargós határozatai felülbírálatának elutasítására gondolunk. A felismert korlátokat pedig – az érintett esetek túlnyomó részében – szerintem sikerült a nemzetközi jog tudománya által elfogadható, befogadható módon megmagyarázniuk.

8. A disszertációban benne maradt sajtóhibákért, a számítógépes szövegszerkesztés nyomán bekerült kisebb hibákért, szóismétlésekért, az opponensek elnézését kérem. Ezeket a monográfiában, a PPKE-JÁK szöveggondozó munkatársa szerencsére megtalálta és kijavította.

III.

Még egyszer köszönöm Bodnár Lászlónak, Valki Lászlónak és Várady Tibor professzor uraknak, hogy az opponenciára való felkérésnek eleget tettek, általános és részletes megjegyzéseikkel segítettek abban, hogy az értekezésben foglalt gondolataimat világosabban megfogalmazva, újabb érvekkel kiegészítve foglalhassam össze a bíráló bizottság és a nyilvános vita résztvevői előtt.

2011. március 28.

Dr Kovács Péter